

med våre dagers forskere. Det er imidlertid viktig å huske at fortiden er et fremmed land. Gunnerus' mål og beveggrunner er ikke de samme som våre – selv om de kan ligne.

Jevnt over kunne man ønske seg strammere korrekturrutiner og bedre engelsk språkvask. Som trykksak betraktet er denne utgaven av *Skrifter* ikke noe mesterverk. Satsen er amatørmessig, de fotografiske gjengivelsene lite tilfredsstillende og papirkvaliteten elendig. Det gir ikke det verdige inntrykk man kanskje kunne våge å forvente av Norges eldste vitenskapelige tidsskrift. Heldigvis hever innholdet seg godt over skriftets utseendemessige kvaliteter.

Ernst Bjerke

Gilles Bancarel (éd.), *Raynal et ses réseaux* (Paris: Honoré Champion, 2011). 398 s.

Den sedan något halvsekel "återupptäckt" opplysningsmannen Guillaume-Thomas Raynal (1713–1796), av en eftervärld hyllad som "frihetens apostel och martyr", började sin bana som jesuitisk präst i det avlägsna Rouergue i den sydvästra delen av Frankrike. Yrkesvalet boddade nog mera i sociala ambitioner än religiös övertygelse. Vid 33 års ålder övergav han det stillastående livet i provinsen för att söka lyckan i Paris. Trots sin i parisarnas öron knaggliga och kärva accent – talspråket i hans hembygd var en occitansk dialekt – lyckades han få tjänst som förkunnare i den ansedda kyrkan Saint-Sulpice. Han tog också anställning som lärare till barn i välsituerade familjer. Hans välutvecklade affärssinne lockade honom dessutom att skaffa sig extraförtjänster med mindre välvalda metoder, såsom att sälja predikningar till ämbetsbröder eller diskret förmedla katolska begravningar av avlidna protestanter. Men han gick längre än så, åtminstone om man får tro Voltaire, som angav honom hos Paris polischef, bland annat för koppleri och

för att ha sänt smädeskrifter till personer vid hovet.

Abbé Raynal blev till sist uppsagd från sin prästbefattning och tog då det avgörande steget att i stället för kyrkan ägna sig åt samhället och litteraturen. Som brukligt var vid liknande avhopp behöll han titeln abbé, som knappast uppfattades som särskilt förpliktigande i religiöst avseende men skänkte sin bärare status både i andliga och mer mondäna miljöer och sammanhang. Med sin gedigna bildning och stilistiska förmåga blev han snart en framgångsrik journalist och historisk författare. Hans skrifter gjorde honom till en välsedd gäst i några av Paris mest beundrade salonger, där personligheter som Madame Geoffrin, Madame Necker, baron d'Holbach och Helvétius presiderade. Raynal var en eftersökt konversator och öppnade till sist en egen salong. Han slutade sina dagar som en av Frankrikes ledande upplysningsmän. Trots att hans politiska förhållningssätt var ganska vacklande sågs han efter sin död som en förelöpare till den franska revolutionen.

Raynals mäktigaste arbete och det som blev hans största framgång var det encyklopediska flerbandsverket *Histoire des deux Indes* (varmed menades Indien och Nordamerika, egentligen Västindien), eller *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes*, som dess ståtliga titel lyder i sin fullständiga form. Det trycktes i Amsterdam 1770, med nya upplagor 1773 och 1780. Den tredje, djärvaste och mest kontroversiella upplagan utkom i Genève, betydligt utökad till omfånget. Succén var total, och redan 1787 hade antalet upplagor stigit till 30. Abbéns vittfamnande syfte var dels att beskriva de stora geografiska upptäckternas betydelse för vår civilisation, dels att författa en historia över de europeiska handelsföretagens verksamhet i Orienten och "Nya världen". Ytterst var det, som Gilles Bancarel skriver, hela det "koloniala äventyret" Raynal ville belysa, från Amerikas upptäckt till den nordamerikanska revolutio-

nen. Att verket dessutom kom att fungera som en kritisk återspeglning av de politiska systemens sammanbrott i den gamla världens hjärta, Europa, gav det en universell dimension.

Histoire des deux Indes är inget enhetligt verk utan ett kompilat av artiklar av olika författare, främst Diderot, som anses ha svarat för den bästa tredjedelen. Raynal var visserligen verkets initiativtagare och redaktör men gjorde sig större möda med att hämta texter från de mest disparata källor än att verkligen integrera de olika bidragen. En del material "lånade" han ur redan tryckta verk av bland andra portugisisen Manuel de Faria e Sousa, fransmannen Pierre-Charles Levesque, den naturaliserade amerikanen Thomas Paine och holländaren Cornelius de Pauw. Han satte inte ut sitt namn på titelsidorna till de tidigaste utgåvorna och var heller inte särskilt benägen att framhålla vilka de övriga författarna var.

Den förkastelsedom, utfärdad av både kyrka och parlament, som drabbade *Histoire des deux Indes* tvingade Raynal till en flerårig landsflykt som inleddes 1781. Den påtvingade exilen formade sig till en ganska framgångsrik PR-resa genom Centraleuropa, till bland annat Liège, Spa, Bryssel, Mainz, Frankfurt, Gotha och Weimar, där han träffade Goethe. Vart han kom fann han vänner och höga beskyddare. Den liberale kejsar Josef II av Habsburg, som han inbjöds att dinera med på tu man hand i Spa, visade honom sympati men uttryckte också en förhoppning att han skulle anstränga sig mer för att gå kyrkan till mötes. Han mottogs välvilligt av Fredrik II i Berlin och blev hans gäst i mer än ett år, trots att han vågat rikta kritik mot kungens krigspolitik. Bland Raynals kyrkliga belackare fanns ingen mindre än den belgiska kyrkans primas, kardinalärkebiskopen av Malines (Mechelen), greve Johann Heinrich von Frankenberg, som tog emot honom i en ganska kylig audiens i Bryssel (som då var huvudstad i Österrikiska Nederländerna). Frankenberg var liksom landets befolkning i gemen motståndare till den inom det habsburgska

väldet rådande "josefinismen", vilken innebar krav på kyrkans underkastelse under Josef II:s österrikiska förvaltningsmodell, byggd på principen om upplyst absolutism. Likaså vägrade han senare, när franska trupper besatt landet, svära trohetsed till den franska konstitutionen. Den ortodoxe Frankenberg varnade i ett herdabrev 1782 för "våra så kallade filosofers skadliga skrifter". De författare som åsyftades var Voltaire, Rousseau och Raynal. Det var med vårt sätt att se en ära för Raynal att finna sig infogad i en sådan treklöver, liksom det utgjorde en form av inverterad hedersbetygelse att hans *Histoire* symboliskt brändes av bödeln. Men förmodligen såg både han själv och flertalet samtida den vikt man tillmätte hans person som något ganska naturligt. I Sverige urskilde Carl Gustaf af Leopold samma ledartrio i *Läsning i blandade ämnen* 1797: "Bland de Franske Philosopherna näst före Revolutionen voro Voltaire, Rousseau, Raynal, utan tvifvel de mest läste och gillade" (citerat av Harald Elovson i hans artikel "Raynal och Sverige", *Sammlaren* 1928, s. 19).

Raynal förespråkade åtskilliga reformer, men på sin ålders höst blev han mera tveksam och försökte stävja den våldsamma politiska urladdning han såg komma och till vilken hans egna skrifter bidragit. Efter hemkomsten från sin långa landsflykt var han till en tid portförbjuden i Paris och bosatt först i Toulon, sedan i Marseille. År 1790 upphävde nationalförsamlingen utvisningen från huvudstaden, och Raynal skyndade tacksamt dit för att återse sina vänner och på nytt blanda sig i debatten. Så hände det märkliga att han, kanske för att mana till moderation, sände in ett tal till nämnda församling, som lästes upp den 31 maj 1791. Talet innehöll oväntade angrepp på revolutionens excesser, som naturligtvis inte föll i god jord. Robespierre gick till sammanbiten motattack, och nationalförsamlingen anklagade honom för senilitet. En direkt följd blev faktiskt att en byst av ökänd konstnär föreställande Raynal flyttades från

Marseilles motsvarighet till Jakobinska klubben till "dårhuset" Saint-Lazare. Men Raynal skonades i alla fall till livet, kanske av respekt för hans höga ålder, och hann före sin död bli invald i det då nyetablerade Institut de France.

Trots det stora intresse forskningen så gott som ständigt visat 1789 års franska revolution och dess bakgrundshistoria har abbé Raynals insats länge varit relativt försummad. Delvis grävde han sin egen grav genom talet i nationalförsamlingen, där han tog avstånd från mycket av det han tidigare kämpat för. En ny tidsanda med en förändrad syn på handel och kolonialism bidrog också till att hans verk föll i glömska redan vid 1800-talets inträde. Den som röjde vägen för en återkomst var litteraturforskaren Antoine Feugère, som år 1922 samlade en serie artiklar i ämnet till en avhandling betitlad *Un précurseur de la Révolution: l'abbé Raynal 1713–1796. Documents inédits*, följt samma år av supplementvolymen *Bibliographie critique de l'abbé Raynal*. Men ännu vid början av förra seklet var upplysningstiden en föga senterad epok inom forskarvärlden. Man uppfattade dessutom Raynal som en flitig journalist och faktsamlare utan verklig originalitet. Feugères insats gick därför ganska spårlöst förbi och det var egentligen först på 1950-talet som man tack vare nyöppnade arkiv fick upp ögonen för *Histoire des deux Indes* komplexa tillkomsthistoria, Diderots väsentliga roll som medförfattare och den häpnadsväckande utveckling som blir synlig när man jämför de olika utgåvorna. En serie kollokvier i Tyskland och Frankrike från 1989 och framåt har visat att Raynal inte var en enkel kompilatör i Diderots skugga utan en självständig forskare med en särskild begåvning för att syntetisera och levandegöra ett synnerligen omfattande och mångfasetterat material. En ny kritisk edition av verket är nu under utgivning och år 2013 kommer trehundraårsminnet av Raynals födelse att firas med utställningar och symposier i Rodez, Paris och Berlin.

Den mångåriga ordföranden i Raynal-sällskapet, Société d'Étude Guillaume-Thomas Raynal, bibliotekarien Gilles Bancarel i Béziers, vars biografiska arbete *Raynal ou le devoir de vérité* (2004) recenserades av undertecknad i *Sjuttonhundratals* 2006/2007 (s. 168–171), har med denna antologi, innehållande 13 artiklar av olika Raynal-forskare, gett ett nytt, vägande bidrag till bilden av den mångfasetterade upplysningsmannen. Som titeln anger har han denna gång valt att låta bidragen fokusera på Raynals omfattande sociala och litterära nätverk. Texterna är i flertalet fall baserade på föredrag vid ett kollokvium på Bibliothèque nationale de France i december 2006.

Samlingen inleds med att François Moureau, professor i 1700-talslitteratur vid Sorbonne, med sedvanlig, lätt maliciös elegans presenterar Raynals bakgrund som författare av *nouvelles à la main*, handskrivna nyhetsnotiser som salufördes på torg och öppna platser i Paris, främst Palais Royal. Den statliga presscensuren framtvingade indirekt denna illegala kommers, som samtidigt bemöttes med ett visst mått av tolerans från maktavarnas sida. Graden av tolerans var låg när det handlade om ämnen som berörde storpolitiken och hovet men höjdes betydligt när det kom till mera triviala ting som skvaller och satiriska visor. Även välinformerade tidningsläsare var beredda att betala en extra slant för denna typ av nyheter, ungefär som man i dag kan sätta in ett par kronor till våra kvällstidningars nätupplagor för att få tillgång till de mest pikanta inslagen. Denna obskyra verksamhet förutsatte givetvis tillgång till pålitliga informatörer från de mest skilda läger. För Raynal var den ingående kändedom om dessa *circuits*, dessa kretslopp, som han skaffat sig i sin ungdom något som han allt framgent kunde dra nytta av. Den utgjorde även i sig en språngbräda till mer betrodda uppdrag. Men Raynal blev förstås också själv ett tacksamt byte för de "maskerade murvarna". De beskrev hans framgångar som resultat av en paradoxal förmåga att samtidigt som

han stod i maskopi med makten framställa sig som dess offer.

Under 1700-talet blev avbildningar av kända personer en viktig del i marknadsföringen av deras verk. Det handlade då om kopparstikk och andra former av tryck, men främst gällde det porträttbyster, som gärna uppvisades till allmän beskådan. Guilhem Scherf, föreståndare för skulptursamlingarna på Louvren, skriver om skulpturala avbildningar av Raynal. En sådan utfördes av självaste Jean-Baptiste Pigalle, men den har tyvärr försvunnit. Kvar att studera finns framför allt en marmorbyst av den belgiskfödde Pierre Antoine Tassaert, Fredrik II:s "förste skulptör", i vars hem Raynal bodde under sin vistelse i Berlin 1783. Han uppskattade Tassaerts arbete och menade att skulptören hade gjort honom "mycket lik, full av liv och nästan vacker". Han hade gett honom en nobel framtoning efter kejsrerligt antikt mönster och draperat honom i toga, som på brukligt sätt hölls samman över vänster axel. Det sades om den oförtröttlige talaren Raynal att när han väl fått ordet behöll han det länge. Han avbildades nu med glimten i ögat och leende, öppen mun... 1790 skänkte Raynal skulpturen till akademien i Lyon, där han var medlem. Samma år skapade en yngre skulptör med revolutionära sympatier, Jean Joseph Espercieux, en byst av den åldrande abbén. Den finns inte bevarad, men så sent som 1837 utförde Espercieux en ny porträttskulptur i marmor av den då sedan länge bortgångne filosofen, framställd som herm. Vi möter ett viljestarkt, fårat ansikte, präglat av revolutionstidens klassiska ideal, som kan föra tanken till kärva förgrundsgestalter från den romerska republikens tid som Cato och Scipio.

Under sin vistelse i Berlin såg Voltaire till att Raynal blev invald i Fredrik den stores akademi. Hans uppskattning av författarkollegan förblev dock måttlig, även om det kanske smickrade hans fåfänga att Raynal i tidskriften *Nouvelles ecclésiastiques* hånfullt utnämns till den store filosofens kopist. Den flitige felfinnaren

Voltaire slog gärna ner på brister och felaktigheter i hans verk och beskrev det som "gamal skåpmat utstofferad med deklamation", en kritik som ägde ett visst berättigande. Raynals akribi kunde vara bristfällig, vilket delvis kan förklaras av svårigheten att förse sig med förstahandsinformation, i synnerhet då det gällde avlägsna länder och städer. Men han tycks faktiskt ha gjort sitt bästa för att vara saklig, och som Yves Terrades, författare till en avhandling om Raynals historiesyn, visar i sitt bidrag arbetade abbé Raynal bland annat med frågeformulär som sändes ut till olika specialister, bearbetades av författaren och sedan granskades på nytt av informanterna. Vad gäller det deklamatoriska draget, som bottnade i ett starkt engagemang för en demokratisk samhällsutveckling och ofta kom till uttryck i långa, passionerade tirader i sociala och politiska ämnen, så uppskattades det faktiskt av flertalet samtida läsare.

Kenta Ohji från universitetet i Kyoto analyserar i sitt 75-sidiga bidrag en tidigare mindre uppmärksammas aspekt på bakgrundshistorien till Raynals "antikoloniala bibel". Raynal frekventerade som nämnts Madame Neckers berömda salong i Paris, den kanske mest välbesökta av alla samtida. Vårdinnans dotter Germaine, den blivande Madame de Staël, hjälpte till med uppässningen och blev snart abbéns elev. Han kom också att knyta vänskapsband med den blivande finansministern Jacques Necker och blev en hängiven anhängare av dennes parti, till den grad att journalisten Jakob Heinrich Meister, som år 1773 övertog redaktörskapet för Frédéric-Melchior Grimms berömda *Correspondance littéraire*, fann sig föranlåten att attackera Raynal för hans självpåtagna roll som partiets högröstade "pukslagare" (*timbalier*). Ohji finner det bevisat att särskilt den tredje versionen av *Histoire des deux Indes* i hög grad kom att utgöra ett propagandainstrument för Necker personligen. När Necker försöker avskaffa vissa skatter och avgifter, reducera kungahusets utgifter och

pensioner eller reformera sjukhusen, återkommer dessa krav hos Raynal. Om Raynal själv vågar sig på att angripa någon av Frankrikes makthavare så rör det sig i regel om en fiende till Necker. Men framför allt samverkar Raynal och Necker i ett långvarigt projekt för att återupprätta det franska ostindiska kompaniet (*la Compagnie française des Indes orientales*). Grundat av Colbert 1664 och efter att i många år ha utgjort en viktig inkomstkälla för franska staten och en säker placering för investerare hade det upplöstes 1769 av Choiseul, som en följd av sjuårskrigets motgångar och territoriella förluster. Ohji ser återuppbyggnadsprojektet som en viktig drivkraft bakom tillkomsten av *Histoire des deux Indes*.

Raynal var en hängiven abolitionist och hans verk sägs ha inspirerat François Toussaint l'Ouverture till det framgångsrika slavupproret på Haiti. Han studerade uppmärksamt slavhandelns olika aspekter och frågan är om inte arbetet fått sin största och mest bestående betydelse genom hans energiska framhållande av slavsystemets ohygglighet. Han delade detta engagemang med Diderot. Ett av den senares många bidrag till *Histoire des deux Indes* gällde en särskilt utstuderad form av bedrägerier i samband med denna kommers, begångna av franska officerare under beskydd av ögruppen Maskarenernas kungliga administration. Historien bakom denna artikel kartläggs av Max Guérout vid den marinarkeologiska forskningsgruppen i Béziers.

I ett kort men originellt bidrag berättar historikern Alain Roman om en av Raynals huvudinformatörer, den stenrike skeppsredaren och slavhandlaren Pierre-Jacques Meslé, sieur de Grandclos, från Saint-Malo. Kuststaden Saint-Malo i Bretagne var och är ju fortfarande känd som hemort för legendariska upptäcktsresande och pirater men även stora författare som François-René de Chateaubriand. Det kan i förstone förvåna att en *négrier*, vars intressen i första hand bör ha varit strikt ekonomiska, kunde ha något gemensamt med

en författare och filosof inriktad på historie-skrivning och ideologisk diskussion. Men den krassa opportunist som präglade allt Meslés handlande mötte faktiskt en viss resonans i Raynals person. Det kan noteras att både Raynals släktingar och staden Saint Geniez d'Olt i Rouergue, där dessa hörde hemma, fick en viktig del av sin utkomst genom handel med textilvaror. Transport av kläde var också ett betydande inslag i Meslés verksamhet.

Även Chateaubriands fader, René-Auguste de Chateaubriand, vars urgamla aristokratiska familj stod på ruinens brant, drog nytta av handeln med kolonierna. Tack vare sin skicklighet som sjörövare i krigstid och som slavhandlare och ägare av fiskefartyg i fred byggde han upp en avsevärd förmögenhet, jämförbar med Meslés, som gjorde det möjligt för honom att dra sig tillbaka och köpa slottet Combours. Den för sina förtjänster adlade "uppkomlingen" Meslé däremot levde länge som enkel hyresgäst i Saint-Malo och förvärvade först mot slutet av sitt liv slottet Villers-Bocage i Normandie. Sin egen lyckas smed såg han ned på personer som inte själva skapat sin förmögenhet utan fått den genom arv. Därför kom han, trots sin kapitalistiska grundsyn och sitt ställningstagande för fri företagsamhet, att ansluta sig till det läger som såg fram mot revolutionen. Men hans entusiasm upphörde så fort hans ekonomiska intressen hotades. När revolutionen var ett faktum, i slutet av 1789, författade han, tillsammans med likasinnade, en text som starkt kritiserade tanken på slaveriets och slavhandelns avskaffande.

Någon brevväxling mellan Meslé och Raynal finns inte bevarad men väl anteckningar om att en sådan förekommit. Meslé ägde ett betydande bibliotek omfattande mer än 1 300 volymer. Av de blott sju procent av dessa som handlade om religiösa ämnen antydde många titlar en inriktning mot upplysningstidens skepticism. Både Beaumarchais *Mariage de Figaro*, Neckers ekonomiska arbeten, en skrift om den amerikanska konstitutionen, *l'Encyclopédie*

och *l'Histoire des deux Indes* fanns med, den sistnämnda i två upplagor. Meslé de Grandelos, denne Raynals mycket specielle informatör, var med andra ord själv en av hans läsare, liksom för övrigt Chateaubriand den äldre, vilken enligt sonen satte stort värde på Raynals deklamatoriska talanger.

Ottmar Ette, professor i romansk och jämförande litteratur vid universitetet i Potsdam, gör ett stort anlagt försök till definition av den accelererade globalisering som författaren iakttagit, bland annat i Cornelius de Pauws *Réflexions philosophiques sur les Américains*, hos den tyske forskningsresanden Georg Forster, hos Guillaume-Thomas Raynal och hos Alexander von Humboldt. Mot begreppet *globalisation* ställer han det senare tillkomna *mondialisation* (världsomfattande utbredning), som i förstone kan tyckas betyda samma sak men här visas ge anledning till förfinade distinktioner. Läsaren får ta del av ambitiösa ansatser till ett postkolonialt betraktelsesätt i ett sammanhang där annars de teoretiskt inriktade bidragen tenderar att försvinna i mängden av empiriskt anlagda undersökningar av utgåvor, brev och manuskript.

Gilles Bancarel skriver i ett av sina bidrag om den förvånansvärt begränsade del av abbé Raynals mycket omfattande korrespondens som finns bevarad och bifogar en förteckning över de brev av personlig art, skrivna av författaren själv, som är kända. Bland adressaterna återfinns stöttepelare för den amerikanska revolutionen som Edmund Burke och grundarfäderna John Adams och Benjamin Franklin.

De här icke omnämnda artiklarna behandlar den sarkastiske kritikern Dieudonné Thiébaults minnesanteckningar om Raynals besök i Gotha och Berlin (Jean-Daniel Candaux), Raynals omfattande brevväxling med arkitekten till det av Raynal beställda monumentet över Wilhelm Tell vid Vierwaldstättersjön i Schweiz, Pierre-Adrien Pâris (Pierre Pinon; jämför min ovan nämnda recension av Bancarels förra arbete), Raynals affärsförbindelse

med Benjamin Franklins bankir, Rodolphe-Ferdinand Grand, också den väl kartlagd tack vare många bevarade brev (Gilles Bancarel), hans medlemskap i och engagemang för akademien i Lyon från 1780 fram till dess upplösning 1793, hans instiftande av ett pris om vilket bland andra den unge Napoleon var med och tävlade och hans korrespondens med flera av akademiledamöterna (Michel Dürr) och, slutligen, den märkliga, så kallade "dispyten om Nya världen", som ifrågasatte om denna var "degenererad" till sitt väsen eller kunde "räddas" genom kolonisering, ett tema med viss koppling till Montesquiueus klimatlära (Jonathan Camio). I tre bilagor förtecknas var tryckta brev av Raynal finns att tillgå, försäljningskataloger över handskrivna brev av den samme och vilka personnamn som förekommer i breven.

Kvalificerade bedömare har riktat vägande kritik mot Bancarels avhandling om Raynal, publicerad i lätt modifierad form som den ovan omtalade volymen *Raynal ou le devoir de vérité*. Kritiken har bland annat handlat om en alltför stor bundenhet till citat och faktaåtergivning, samtidigt som åberopade fakta i många fall visat sig dåligt underbyggda i notapparaten eller rentav falska. Man har respekterat den form av lokalpatriotism som lätt gör sig gällande, när en forskare delar geografisk hemvist med föremålet för hans forskning. Men lika fullt anses Bancarel ha överdrivit betydelsen av det stöd Raynal kunnat få från sin industriellt verksamma familj och över huvud taget genom personliga kontakter. Den höga grad av sanningskärlek (jämför bokens titel) och idealism Bancarel tillmäter honom sägs återspegla en förenklad, på gränsen till naiv uppfattning av abbéns karaktär. Bancarel påstås vidare ha vägrat erkänna Diderots viktiga insats för *Histoire des deux Indes*, vilken blivit uppenbar redan när den mirakulöst räddade manuskriptsamlingen Fonds Vandeul (testamenterad av Diderot till hans dotter och uppkallad efter hans svärson) offentliggjordes år

1951. Kanske är det så att forskaren Gilles Bancarel kommer bäst till sin rätt när han som här lyckas samla sina kollegor kring ett gemensamt, nytt tema och även mobilisera konkreta resurser för att föra projektet i hamn. Bancarel är en skicklig marknadsförare av både sina egna och Raynal-sällskapetets arbeten. Den här anmälda samlingsvolymen lanserades i oktober 2011 med utställning, paneldebatt och cocktail på Maison de la Recherche i Paris och i närvaro av en representant för UNESCO, där man funnit det angeläget att bidra till spridningen av kunskap om denne tidige förkämpe för mänskliga rättigheter.

Innan jag slutar skulle jag vilja tipsa mina läsare om en form av "läshjälp" som jag stötte på av en slump. Datateknikens formidabla framsteg under de senaste decennierna har med säkerhet bidragit till vår höga uppskattning av sådan humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning som lätt kan beskrivas i form av sociogram, organigram eller tanke- och minneskartor. Inte minst gäller detta mer eller mindre organiserade mänskliga nätverk. Ett sådant försök, som rör just *Histoire des deux Indes* genes, återfinns i den franska varianten av InfoRapid (som presenterar sig som ett sökverktyg för Wikipedia), fr.inforapid.org. Det är inte troligt att den rika tillgången på datoriserad information har haft någon större betydelse för den föreliggande bokens författare, som alla synes bygga på omfattande källforskning med traditionella metoder. Men bokens syfte är ju att utifrån ett sociologiskt perspektiv analysera Raynals synnerligen omfattande kontaktnät av beskyddare och bankirer, konstnärer och affärsmän, författare och forskare, politiker och rapportörer. Grafiska sammanfattningar som den nyss åberopade kan i ett fall som detta, tack vare den snabbare överblick och större fullständighet de har att erbjuda, på ett fördelaktigt sätt komplettera själva läsningen.

Sven Björkman

Carin Bergström, *Självständig prinsessa: Sophia Albertina 1753–1829* (Stockholm: Atlantis, 2011). 230 s.

Historikers intresse för prinsessor utanför regeringsställning har alltid varit ljumt. Det är därför välkommet med en monografi om den undanskymda Sophia Albertina, ogift syster till Gustav III. Flera aspekter av denna prinsessas liv är väl värda att uppmärksammas genom en biografi. Hur var egentligen förhållandena inom den kungliga familjen och hur förklarar man att Adolf Fredrik och Lovisa Ulrikas fyra barn hade så svårt att fördra varandra? Varifrån kom det hat mot sin bror som Sophia Albertina gav uttryck för i sina brev och memoarer? Varför blev hon egentligen aldrig gift? De två första frågorna besvaras inte i boken. Däremot diskuterar Carin Bergström den sista frågan i linje med bokens tes om den självständiga prinsessan. Hon väcker den relevanta frågan om man nödvändigtvis ska se giftermålet som det bästa som kunde hända en kvinna på 1700-talet. Kanske var Sophia Albertina lyckligare som ogift och oberoende?

Tesen är sannolikt förklaringen till att boken tar sin början först 1782. Då dog den dominanta modern och Sophia Albertina fick en egen bostad och eget hushåll. Boken följer sedan prinsessans liv kronologiskt där hon har gjort avtryck i den officiella historiedokumentationen eller i samtida memoarlitteratur (*Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok* har bidragit väsentligt). Bergström redogör för Sophia Albertinas verksamhet i sitt stift Quedlinburg, de utlandsresor hon gjorde, iordningställandet av Arvfurstens palats som bostad, och dokumentationen kring några officiella processioner. *Självständig prinsessa* är en bok i nätt format och tilltalande formgiven. Stilen är essäistisk och elegant kåserande, visserligen med en del anakronismer och språkliga stilblandningar – men det passar genren. Jag har emellertid en invändning gällande stilen eftersom den bryter mot den uppenbara ambitionen att vara lätt-